

LIMBA ROMÂNĂ VERSUS POLITICA

Membru corespondent al AȘM Ion HADÂRCĂ

Limba, Credința, Istoria și Armata sunt Atlașii neobosiți, pe umerii cărora se ține bolta albastră a Unității Naționale.

Ion Hadârcă

Onorat for academic! Țin să mulțumesc din capul locului pentru onoarea ce mi s-a oferit de a colocvia astăzi în fața înaltului for academic!

La sugestia direcției Institutului de Filologie al AȘ și în urma discuțiilor purtate cu președintele AȘ, mi-am asumat până la urmă acest travaliu, onorabil și dificil totodată, de a aborda un subiect pasibil de un mai extins studiu monografic – raportul limbii cu puterea. Mi l-am asumat din două motive – unu: pentru că am fost martorul și participantul mai multor evenimente cruciale din istoria noastră recentă și doi: consemnăm, în aceste clipe, 25 de ani de la instituirea oficială și desfășurarea primei sărbători a Limbii Române și 20 de ani de la legiferarea Imnului de stat *Limba noastră*, prilej cu care, permiteți-mi, să Vă felicit și să ne felicităm reciproc!

În preludivul acestui discurs, pe fundalul unui regres vizibil în dinamica integrării noastre europene, a unui an vădit în declin sub aspect politic și economic, în același timp, dând Cezarului, adică Limbii Române, ce-i a Cezarului, mă frământă, ca și pe alții, sper, mai multe întrebări:

– Sunt 25 de ani de sărbătoare, dar întrebarea rămâne: OARE?

– Oare ne sărbătorim limba după cum ar merita-o?

– Oare o protejăm cum se cuvine și o înălțăm aie-vea prin faptele noastre?

– Oare nu i-au umbrit fața ei cea de icoană alte probleme ale cotidianului?

În condițiile în care mai tolerăm, după sindromul ancestral al carului național cu două proțapuri, fenomenul cronic al dedublării: două limbi, două biserici, două direcții geostrategice, două oligarhii – una națională și alta pro-rusă, când înalți demnitari de stat și de partid declară că „din punct de vedere științific este limba română, dar, din punct de vedere politic, este moldovenească”, îndoielile continuă să mă frământă. Și totuși...

Prin cultivarea forței morale și a puterii spirituale se pot învinge orice obstacole...

Chiar dacă mă încearcă uneori gândul să afirm că avem, în spațiul nostru, exact atâta limbă română, câtă independență avem! Paralelisme sunt circumstanțiale și modale.

Drumul biblic către libertate este egal cu drumul omului/neamului către propria sa identitate.

Poate că nimic mai mult nu consolidează o societate decât limba. Și poate că nimic mai mult nu dezbină indivizii unei societăți decât rătăcirile, cultivarea mankurtismului și înstrăinarea de propria limbă maternă.

Însă laptelui matern, ca și limbii materne, nimeni și niciodată nu are dreptul să le ceară pașaport de identitate!

Aceasta înseamnă dreptul de a sărbători o Limbă – capacitatea de a-i înălța permanent demnitatea și privilegiul de a o putea vorbi exemplar!

A

Aidoma anticilor Argonauți, avântați în căutarea Lânii de Aur, ne avântăm și noi în abordarea unui subiect nobil și complex, cu aură de limbă adamică – Limba Română!

Suntem adunați sub aceeași paradigmă providențială a Asului dublu nichitastănescian „de Acasă – Acasă” și în această dublă săgeată concentrică descifrăm intuiția marelui poet pentru unica direcție a „întemeierii ființiale”: „Patria mea este Limba Română”.

Nuanțele metaforice vin doar să revitalizeze în modernitate universul cuprinderii noastre arhetipale cu precizie matematică formulate de geniul eminescian: „De la Nistru pân’ la Tisa”.

Aspirația pulsionară a vulturilor centripet-entropice este una binară – între teluric și sublim.

În măsura evoluției, cunoașterii și a asumării propriei noastre identități onto și gloto-ființiale, propulsate spre Centru, aventura Eului se încarcă de noi și noi valențe polisemantice. Gustul cunoașterii este infinit și „pe mine mie redă-mă” nu are capăt.

Este exact ceea ce a intuit Mircea Eliade, sublimând/ aprofundând paradigma eminesciană, neschimbată în coordonatele ei arhetipale, dar vădindu-i alte fațete, iradiind spre abisul metafizic și dramatismul odiseei noastre în spațiu și timp: „De la Zamolxis la Genghis-Han!” Adică de la matricea cunoașterii pitagorice până la dramele rătăcirilor noastre cosmogonice, hiperboreene.

Într-o publicație recentă din *România literară* (12 aprilie 2013), *Un get la școala din Atena*, eseistul semnalează apariția în 1505, la Paris, a unui poem despre Zamolxis, zeul, profetul, medicul și preotul get, care s-a bucurat de o faimă deosebită în mediile renascentiste (Marsillio Ficino sau G. Pico della Mirandola), așezat și de Platon, alături de Zooastru, drept „înainte mergător al filozofiei de dinainte de filozofie”.

În *Charmides* Platon [1] scrie: „Prin urmare, mai ales sufletul se cade îngrijit, dacă avem de gând să aducem la o bună stare atât capul cât și restul trupului.

Iar sufletul (arăta Zamolxis – n.n.), dragul meu, se îngrijește cu anume descântece și descântecul acesta nu sunt altceva decât rostirile frumoase. Din asemenea rostiri se iscă în suflete înțelepciunea”.

Din aceeași categorie a arheilor noștri face parte și miticul cântăreț trac Orpheus, numele căruia se descifrează prin *hōraios* „frumos” și „*phonē*” – voce sau „voce frumoasă”. Remarcăm aici totala simetrie semantică a calităților celor doi preoți antici ai rostirii tămăduitoare. Precum subliniază eleniștii, sunt „nume de autentică origine tracă, Zamolxis, figură mitică stând simetric în fața „sud-tracului” Orpheus, căci în această lumină l-au văzut mereu elinii pe cel din urmă” [2].

...Probabil, Alecsandri sau Alecu Russo, rătăcind prin munții Vrancei sau la poalele Ceahlăului, o fi fost tot în căutarea misteriosului Kogaionon, sanctuarul lui Zamolxis, descoperindu-i sufletul sfâșiat în coordonatele aceluiși topos: „Pe un picior de plai/ Pe-o gură de rai...”. De altfel, privită prin icoanele abia întrezărite ale arheilor noștri străbuni, preoți-filozofi și preoți-poeti ai rostirii ființiale, astfel și misterioasa metaforă „preoți – munții mari” își găsește, în fine, adevărata-i sorginte mito-po(i)etică și arhetipal-ontologică, prin care am fost predestinați a fi.

B

Balada magiceii mioare, precum se vede, continuă să-și arate capriciile, îndemnându-ne cu obstinație să ne raportăm mereu la același spațiu mioritic, blagian. Este la mijloc magnetismul unui stigmat genealogic sau pur și simplu e vorba de limitele proprii noastre interpretări?

Ceea ce nu au prea relevat comentatorii *Mioriței* axați pe sindromul fratricidului sau al „mioritismului resemnării” este trama existențială a dedublării interne, acel fatidic *Jus Valahorum* ori spațiu al eșafodajului frizând neantizarea, căruia Eminescu îi opune *Rugăciunea unui dac*, evident prosternat în templul lui Zamolxis pentru a-și revendica mântuirea sufletească și nemurirea.

Astfel cercul se închide, ajungem în punctul inițial al genomului nostru ființial.

Are dreptate Nicolae Dabija, îndemnând într-un recent eseu *Pe urmele Mioriței*, „Să nu dăm vina pe baladă pentru toate defectele noastre. Ea nu are nicio vină”.

Interpretarea ei orfică și zamolxiană este una corectă și coerentă. Și totuși...

Anna Ahmatova, eminenta poetă rusă și inspirată traducătoare din Eminescu, prin poemele sale *Requiem* și *Poemul fără erou*, a devenit un simbol al rezistenței totalitare, înfruntând cu stoicism împușcarea de către bolșevici a soțului ei – Nicolai Gumiliov – în timpul „teroarei roșii”, apoi – arestarea și deportarea fiului Lev Gumiliov. De ce-i invoc aici numele? Pentru că, spune legenda, un grup de scriitori basarabeni a vizitat-o după război, propunându-i să traducă perla noastră folclorică *Miorița*, precum îmi povestea regretatul Alexandru Cosmescu. Însă, ori mesajerii au fost incapabili să-i transmită sensul filozofic-transcendental al baladei, ori accentele contextului politic s-au suprapus, amplificându-i tulburarea și mirarea că balada ne-ar reprezenta emblematic, încât refuzul a fost unul categoric.

În schimb, am întâlnit mai târziu, în edițiile postume, un poem sugestiv al Annei Ahmatova, care pare a fi o replică indirectă la motivul mioritic camuflat, probabil din motive de tact, precizez, cu referire la Marele Satrap, drept *Motiv armenesc*. Iată poemul în propria-mi traducere:

*Voi intra-n al tău vis drept vedenie –
Oaie neagră cu pas subțiat
Să te-ntreb behăind cu smerenie:
„O, Sultane, gustos ai cinat?”*

*Stăpânești, ca mărgeaua, tot cerul
Ocrotit de Allah cel slăvit...
Ți-a plăcut feciorașul meu, mielul,
Și copiilor tăi le-a priit?”*

C

Un „Ce” esențial, ctitoricesc și catalizator al culturii, limbii și literaturii române, a adunat în corolarul Potcoavei sale de aur, nume și opere definitorii pentru afirmarea unei conștiințe naționale distincte și a liberei cugetări de sine, în spiritul unei limbi viguroase ce-și revocă din negura vremurilor dreptul la existența suverană: *Codicele Voronețean*, *Catehismul lui Coresi*, *Cazania* sau *Cartea de învățătură românească*, *Cronicarii*, *Costin*, *Cantemir* etc.

Precum nota un mitropolit din timpul domniei lui Matei Basarab, anume ÎPS Ștefan, îngrijitor de tipări-turi de cult în limba română: „...De vreme ce am spart pâcla neștiinței și am dres rânduialele și le-am prepus rumânește, pentr-aceea nu se cade vouă dreptilor

mei fii ai Pravoslaviei să vă înponcișați și să vă scârbiți împotriva păstoriului vostru...” [3].

„Înponcișarea” împotriva limbii române, după cum se vede, are o istorie mai veche, cu diferite etape caracteristice pentru perioade și spații diverse.

În spațiul nostru de *cavernă*, precum îl definește acad. Mihai Cimpoi în eseuul său *Basarabia sub steaua exilului*, istoria i-a rezervat limbii române rolul ingrat de „Cenușăreasă” care a tot dansat pe la sărbătorile Palatului, dar așa și nu a devenit Prințesă.

Toată această atitudine a puterii față de limba română, un ștab comunist din perioada mai nouă a debaterilor lingvistice a definit-o prin sfidătorul „Niet, niet i escio raz niet!” (Nu, nu și încă o dată nu!).

Și totuși, vorba lui Eminescu, „istoria lumii cugetă – deși încet, însă sigur și just” [4], adică obiectiv, am adăuga noi. Iar în lumina acestei obiectivități adevărul despre limba română apare drept imuabil sub aspect axiologic și esteticește perfect împlinit: „Limba noastră, cum ea există obiectiv, toată lumea o va recunoaște de frumoasă și dulce” [5].

D

Dosoftei, Cantemir, Alecsandri, Eminescu, Hasdeu, Kogălniceanu, Iorga, Stere, Eliade, Coșeriu, Mateevici, Lupașco – aceasta este constelația noastră călăuzitoare printre neprevăzutele recife ale istoriei!

Sub luminile ei protectoare spiritul își limpezește pornirile, cugetul își adâncește cărările gândului către întregirea Cuvântului, precum ne îndeamnă iubitul poet Dosoftei: „... Tu-ntemeiez cu cuvântul/ De stă nemutat pământul./ Tu i-ai datu-i de mainte/ Prăpăstia de-mbrăcăminte (...)/ Și le-ai pusu-le hotară./ Să nu dea din loc afară,/ Ce să-ț ții-ntreg cuvântul,/ Să nu-mpresure pământul” [6].

!

E

Marele Eminescu, într-o perfectă unitate zamolxiană de spirit și de limbă (a se citi – *ființă* – n. n.), subliniază: „... ceea ce voiesc românii să aibă e libertatea spiritului și conștiințelor în deplinul înțeles al cuvântului. Și fiindcă spiritul și limba sunt aproape identice, iar limba și naționalitatea asemenea, se vede ușor că românul se vrea pe sine, își vrea naționalitatea, dar aceasta o vrea pe deplin” [7].

În același studiu programatic [*Se vorbește că în Consiliu...*] Eminescu conchide vizionar: „Așadar, idealul românilor din toate părțile Daciei lui Traian este menținerea unității reale a limbii strămoșești și a bisericii naționale. Este o Dacie ideală aceasta, dar ea se realizează pe zi ce merge, și cine știe dacă nu-i de preferat celei politice” [8] (!)

Iar în continuare Eminescu ne surprinde cu o fasciculă de intuiție psihologică și poetică, era să zic aproape vieriană, dacă am inversa în timp metaforele: „Cei mai mulți oameni nu sunt meniți de a-și apropia rezultatele supreme ale științei, nu (sunt meniți) de a reprezenta ceva, dar fiecare are nevoie de un tezaur sufletesc, de un razăm moral într-o lume a mizeriei și durerii, și acest tezaur i-l păstrează limba sa proprie și cărțile bisericești și mirene. În limba sa numai i se lipesc de suflet preceptele bătrânești, istoria părinților săi, bucuriile și nevoile semenilor săi. Și chiar dacă o limbă n-ar avea dezvoltarea necesară pentru abstracțiunile supreme ale minții omeneste, niciuna nu e lipsită de expresia concretă a simțirii și **numai în limba sa omul își pricepe inima pe deplin**” [9] (subl. n.).

Acestea sunt doar câteva din minunatele parabole eminesciene, reverberând în modernitate cu aceeași intensitate și prospețime de la început!

F

Ființa în devenire pătrunsă de un tulburător profetism mesianic se desprinde din scrisoarea surghiunitului Vanea Răutu către ai săi (eroul romanului lui Constantin Stere *În preajma revoluției*). Este o scrisoare simbolică, ce marchează și procesul „devenirii întru ființa de sine”, vorba lui Constantin Noica, de la Vanea Răutu la Ion Răutu, cel din străinătăți renăscut: „Țarismul (...) este necompatibil cu progresul omenirii. El constituie, prin sine însuși, o primejdie de moarte pentru toată civilizația, ca un imens rezervor al forțelor reacțiunii mondiale, care poate pune stavilă întreții propășiri sociale și politice din lume.

Răsturnarea imperialismului moscovit nu este dar o problemă internă a Rusiei. Este problema istoriei mondiale, este o condițiune de biruință a luminii asupra întunericului în lume, punctul de plecare, primul pas pentru asigurarea dezvoltării normale a omenirii. (...)

Suntem fii ai unei națiuni occidentale, înecate în întunericul și în haosul Orientului.

Pentru noi, mai mult ca pentru oricare alt neam, prăbușirea țarismului este însăși condițiunea noastră de viață.

Un român, revoluționar ori nu, trebuie să fie dușman de moarte al țarismului.

Statul român, indiferent de ideile oamenilor lui conducători, apare în cadrul istoriei mondiale ca un factor revoluționar, al cărui interes vital îl duce la luptă împotriva absolutismului moscovit.

Aceasta e misiunea istorică a neamului nostru... Ion Răutu” [10].

În anul aniversar Constantin Stere, aducând un pios omagiu marelui nostru înaintaș, îi vom sublinia încă o dată virtuțile patriotice, politice și publicistice,

dar și deosebita-i vibrație poetică a vocii din memorabilul eseu dedicat înstrăinatului, pe atunci, poet al Ardealului Octavian Goga *Cântarea pătimirii noastre...*, și, implicit, înstrăinatei Basarabii: „Înstrăinată-i Basarabia, cu limba de argint a Nistrului, cu străbunii codri ai Tigheciului, cu plaiurile Orheiului, cu dealurile Sorociei, cu Cetatea Albă și Hotinul, străjeri în curs de veacuri împotriva crivățului de miază-noapte” [11].

Este necesar să vorbim astăzi despre Stere și stereism ca o formă de refulare împotriva teroarei istoriei în toate formele ei de manifestare. Așa cum peste ani rămâne valabil îndemnul lui Stere: „Nicio picătură de forță morală nu se pierde în zădar. Aprindeți făclia!”

G

Genocidul etno-cultural a marcat profund ființa noastră istorică și doar prin lucrarea unui miracol ne putem explica păstrarea semnelor identitare, perpetua regenerare și sporadicele explozii de protest social sau de figuri carismatice împlinite în timp.

Genialul basarabean, marele lingvist Eugeniu Coșeriu, este una dintre asemenea figuri. Biografia și opera savantului sunt demne de vaste interpretări monografice. Din multitudinea studiilor coșerieni îmi sunt mai aproape trei lucrări, care vizează: „emergența” lingvistică și comparatistica (*Limba română în fața Occidentului*. Ed. Dacia, 1994); raporturile limbii române cu istoricitatea și contemporaneitatea din arealul balcano-basarabean (*Limba română – limbă romanică*. EAR, 2005) și excepționala monografie *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau* (Ed. Humanitas, 2011), lucrare pe care o consider cuprinzând adevărata dimensiune a universalității gândirii coșeriene.

Fără a intra în detalii, vom afirma, cu referire la subiectul nostru, doar atât. Autoritatea morală și prestigiul de savant al marelui Coșeriu instaurează definitiv excelența apodictică a Adevărului științific față de absurdul „moldovenisticii” expediate printr-o singură frază la gunoștea vremii: „Cu câteva *cleioance*, cu câteva *sârnice* și cu câțiva *baistruci* nu se face o limbă!” [12].

Dintr-o altă perspectivă, E. Coșeriu, mai puțin cunoscut ca poet, se destăinuie testamentar printr-o înălțătoare metaforă sanguină a calvarului nostru istoric: „Din sângele nostru/ s-au hrănit atâtea popoare./ Din sângele nostru/ s-au născut/ poeți și cărturari ruși./ Mai ruși decât rușii./ Din sângele nostru/ s-au născut/ voievozi și regi maghiari,/ hatmani de cazaci,/ fruntași albanezi,/ fruntași sârbi,/ fruntași kirghizi./ Din sângele nostru/ s-au născut/ cărmuitori, eroi și vlădici greci./ Mai greci decât grecii./ Dar să nu vă temeți!/ Nu! Nu vă cerem să ni-l dați înapoi –/ sângele/ pe care vi l-am dăruit/ la nord și la sud de Dunăre!/ Vă rugăm numai să

nu ni-l cereți/ și pe cel/ pe care îl mai avem./ Lăsați-ne și nouă/ măcar câteva picături/ ca să ne putem înfățișa cu ele/ ca noi înșine/ la Judecata de Apoi”.

H

Un mare și vechi prieten al limbii și culturii române din Basarabia, cunoscutul romanist, prof. **Klaus Heitmann**, a adunat, în volumul său *Limba și politică în Republica Moldova*, cinci eseuri-studii sociolingvistice definitorii pentru înțelegerea raporturilor limbii și puterii în spațiul basarabean: *Limba și literatura română în Basarabia și Transnistria (Așa-numita limbă și literatură moldovenească)*; *Româna: Moldoveneasca; Moldoveneasca sub semnul restructurării și al publicității*; *Limba și națiunea în Republica Moldova; Eminescu în Republica Sovietică Moldovenească*. Sunt studii din diverse perioade care, în mare măsură, au stârnit valuri puternice de campanii antiheitmanniene din partea năimiților puterii vizate.

În primul și cel mai amplu studiu din anii '60 K. Heitmann diagnostichează fenomenul „moldovenismului” astfel: „Tendința românofilă era supusă atacurilor din partea acelor care se opuneau oricărui tip de împrumuturi din regatul burghez, chiar dacă ultimele erau pur lingvistice. În fine, ei au învins și au dictat din 1928 până în 1932. În timpul primului cincinal, un curs infailibil (*unbestritten*), așa cum l-a instaurat în gramatica sa L. A. Madan, conducătorul lor lingvistic (*Worifilhrer*). *Madanismul*, precum este numit acesta astăzi, a încercat să rupă toate legăturile limbii literare cu româna și cu moștenirea ei clasică și să formeze o limbă autohtonă. El poate fi definit ca o tendință spre o autarhie lingvistică absolută, ca o încercare de a elimina toate elementele străine, atât latinești și franceze, cât și rusești, și de a le înlocui prin formații pur moldovenești...

... „Limba norodului moldovenesc”, precum explica Madan (încât formularea sa servea în același timp drept exemplu pentru reforma lingvistică propagată de el). „În curgerea întregii istorii a estirii lui s’o diosăghit de limba valahianî (romînească) și: „Limba moldovenească, în cari grăiești amu norodul moldovenesc, esti limba sinistătătoari, diosăghitî di limba romînească, și sî diosăghești și di limba tuturor cărților moldovenești, tipăriti pîn la organizarea R.A.S.S.M...”

Ceea ce a ieșit din „madanism” a fost o nemaiauzită formă de exprimare vulgarizatoare și rusticalizată (*rustikalisierte*), care, din cauza numeroaselor creații lingvistice artificiale, aproape că nu era înțeleasă de popor...” [13].

O mostră tipică de astfel de invenții pseudolingvistice este broșura lui V. Dembo editată la Tirișpolea *Basarabia în luptă împotriva apucătorilor* [14].

În opoziție cu dezideratele lui Mateevici: „Ștergeți slinul, mucegaiul”, aici cultivatorii de mucegai sunt în albia lor. Un exemplu din Cuvântul introductiv al opusculului citat: „La 4 frunzari (mai) anu 1929 s'omplinit cinci ani di zîli din zîua di organizare formalî a Obștii Băsărăbenilor în S.R.S.S. sub lozungu: Înălături mînili ocupanșilor români dila Basarabia! (...)

Broșura iasta-i scrisî după porunca Sfatului Țentral a Obștii. Zădacea ii di lămurit massilor largi a băsărăbenilor și muncitorilor din S.R.S.S. osăghirili temeinicî a istoriî și zădăcili Obștii Băsărăbenilor, etapurili di disfășurarea ii, însămnătata și lucru ii în lupta pintru slobozîrea Basarabii, totalili mai vajnici a lucrului ista'n vremea trecutî și perspectivili ii în vremea di mai aproape în viitori (...). Sfatu Țăntal a Obștii Băsărăbenilor”.

Simptomatic este centrul geografic de unde erau stimulate asemenea chemări: „Moscova, apreli anu 1929”.

Vom întregi demonstrația cu încă două-trei exemple tipice pentru direcțiile și pretențiile de atac ale „sfatnișilor”: „Deatâta hotărârea Comitetului Împlinitori Țăntal a Ucrainii, întemeietî pi voia și cerirea trăitorimii dispri organizarea R.A.S.S.M., este un act zăconic hotărându-i granița pân la Prut și Dunărea cari dispărșăsc Basarabia di România, vremelnic apucatî di siluitori” [15].

Sau, din *Programa avangardului organizat*: „Întâiu Siedz al Obștimii Băsărăbenilor s'o pitrecut la 9-10 florari anu 1925 în Moscova. El s-o dischis în zîua di împliniri 7 ani din vremea scoatirii hotărârii vânzătoare a Sfatu-Țării uzurpatnic dispri „unirea”, dispri „întorlocarea” Basarabiiî cîtri maicî s-a România” [16].

Iată și un „Lozung”: **Trăiascî Basarabia Sfatnicîntorlocatî cu RASSM!** [17] (Evident, toată scriitura în chirilice!)

După lectura acestei broșuri propagandistice anti-românești, am avut senzația revenirii de pe o altă planetă, ceva de genul *Planetei maimuțelor* de Pierre Boulle.

E o mostră ilustrativă a „pseudolingviștilor” de papură, înversunați în inventarea limbii de grotă. O recomand, prioritar, zeloșilor teoreticieni ai celor două limbi identice, dar care, totuși, se deosebesc, vorba lui S. C. Grossu, fost lider comunist din perioada bătăliilor pentru limbă.

Unicul element pozitiv al acestei broșuri infecte este laitmotivul Basarabiei. După raptul din '40, s-a văzut cât costă grija „sfatnicilor” pentru Basarabia, din care, vai, a rămas mai mult o amintire amară. Astfel încât parabola eminesciană „a rosti numele Basarabia e una și aceeași cu a protesta contra dominațiunii rusești” astăzi mai are și dubla conotație, profundă și integratoare, a Basarabiei văduvite de cele 3 județe istorice în urma „slobozîrii” tirîșpoleano-moscovite...

I

Imnele identității noastre sunt complementare, paralele în anumite situații (politice, bineînțeles) și tradițional, ele sunt două.

Este simbolic faptul că de Sărbătoarea unificatoare a Limbii Române din cele două state românești, în ziua de 31 august, pe Aleea Clasicilor din capitală, alături de Alexei Mateevici (care, apropo, a semnat și Mateescu!), se dezvelește solemn bustul poetului Andrei Mureșanu, autorul cutremurătorului poem *Un răsunset* care, suprapus fiind pe muzica lui Anton Pann, a devenit imnul *Deșteaptă-te, române!*

În calitatea mea de martor și actant al evenimentelor înălțătoare de la începutul anilor '90, pot mărturisii că anume imnul *Deșteaptă-te, române!*, ca și în anii 1917–1918, a fost aceea melodie mobilizatoare a Mișcării de Eliberare Națională, motiv din care l-am propus drept imn de stat, imediat după adoptarea Declarației de Independență, astfel considerându-l parte integrantă a Declarației noastre întemeietoare. În această calitate imnul *Deșteaptă-te, române!* a funcționat o perioadă scurtă, de 4 ani, fiind anulat apoi pentru că stârnea alergia fostului președinte, cică tot era îndemnat să se deștepte!

Fiind complementar prin fondul său ideatic cu magnificul poem al preotului Alexei Mateevici, sper, totuși, ca *Deșteaptă-te, române!* să fie, până la urmă, recunoscut și legiferat, alături de imnul statului, în calitate de **imn național**, făcându-i-se, astfel, frățească dreptate în numele înaintașilor și pentru gloria urmașilor!

În același context, pentru a risipi și ultimele umbre ale dualismului „moldo-separatist”, insinuant și demolator de conștiință națională, voi încerca o decodificare hermeneutică a poemului mateevician, subliniind, din capul locului, că textul este în sine un imn închinat Limbii Române, iar imnul de stat *Limba noastră* a fost oficializat ca atare, legea fiind adoptată la 22 iulie 1995 și intrând în vigoare la data publicării în *Monitorul Oficial*, pe 17 august 1995, adică exact două decenii în urmă!

Dar, să revenim la contextul istoric al genezei poemului. În primăvara anului 1917, șeful Departamentului Învățământ public al guberniei Basarabia, G. Measoedov, declara cu impertinență, la primul Congres al învățătorilor basarabeni, că moldovenii din Basarabia nu pot avea școală națională, fiindcă ei nu au nici scrișul, nici limba lor. Ei sunt un popor ca și samoezii (sic! – Samoedov rimează cu Measoedov!) și, deci, trebuie să învețe numai în limba rusă.

Această ofensă a fost suportată cu greu de învățătorii basarabeni și, poate, cel mai revoltat s-a arătat a fi Ion Buzdugan, fost învățător, unul din ctitorii Marii Uniri, iar în acel moment – simplu soldat în ar-

mata rusă. El a adus o Biblie (presupunem că a fost chiar ediția lui Bănulescu-Bodoni din 1819 editată la St-Petersburg, cu caractere latine, care relua, de fapt, Biblia Cantacuzino-Milescu de la 1688) și a demonstrat-o asistenței, declarând: „Cum se poate afirma că moldovenii nu au limbă când noi avem Biblie în limba noastră? Oare într-o Biblie nu sunt suficiente cuvinte pentru comunicarea unui popor?” Precum notează și Iurie Colesnic în *Basarabianecunoscută*: „Ion Buzdugan a adus celui în cauză o Biblie mare, veche, spunându-i să numere cuvintele, să cunoască litera scrisului nostru și să se convingă că avem o cultură cu care ne putem mândri!” [18]

Probabil că scena, urmărită sau repovestită, a aprins imaginația poetică a preotului Mateevici, la rândul-i amintindu-și cu emoție cum, elev fiind, a plâns la Seminarul Teologic din Chișinău, atunci când dascălul lui de română, Gr. Constantinescu, elev și el al ÎPS Mitropolitul Iosif Naniescu, i-a recitat, pentru prima dată, poemul lui George Sion „Mult e dulce și frumoasă/ limba ce-o vorbim...” Tocmai de aici survine impulsul pentru „limba vechilor cazanii”!

Și atunci s-au declanșat miraculoasele energii ale inspirației:

*Limba noastră îi aleasă
Să ridice slavă-n ceruri,
Să ne spuie-n hram și-acasă
Veșnicele adevăruri.*

Am reprodus întocmai strofa a șaptea din poem, cea cu ghinion, exilată în perioada ateist-comunistă pentru hram și slavă cerească! Dar greul semantic al mesajului e-n cuprinsul Adevărului! Adevărul, doar Adevărul și întregul Adevăr despre Limbă, pe care l-a rostit chiar Alexei Mateevici în fața Congresului învățătorilor: „**N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut. Aceasta să se știe din capul locului ca să nu mai vorbim degeaba!**” (subl. n.) [19].

Câteva precizări și comentarii ar mai fi necesare, nu cu pretenții de a-l redacta, păzească sfântul, pe Mateevici, dar pentru corelarea sensurilor metaforice din text/ context istoric spre o mai aprofundată înțelegere:

*Limba noastră-i foc ce arde
Într-un neam ce fără veste
S-a trezit din somn de moarte
Ca viteazul din poveste.*

„Neamul fără veste” evident semnaleză ieșirea din anonimat, din neantul istoric, „focul limbii” fiind energia magică ce alimentează conștiința identitară, iar „viteazul din poveste” trimite sugestiv la basmul lui Ispirescu *Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte*. Bineînțeles, este implicată și complementaritatea chemării la „Deșteaptă-te!”

Un catren emblematic, cu metafore ermetice, este:
*Înviați-vă dar graiul
Ruginit de multă vreme,
Ștergeți slinul, mucegaiul
Al uitării'n care geme.*

Logica adevărului spune că în uitare, mai curând, se zace, iar sub jug, în robie, se geme!

Deci „al uitării” este echivalentul semantic „al robiei”, iar „Ruginit de multă vreme” sugerează clar perioada de peste un veac (atunci!) a aflării Basarabiei sub ocupația țaristă. Presupunem că anume condiția înrobirii gemute a limbii române, alungate din administrație, școli și biserici, a sugerat-o poetul, nedorind, poate în acel timp, să îngroașe prea mult tușele protestatare.

Și în final, ultima strofă, care preia, mesianic, lait-motivul deșteptării:

*Răsări-va o comoară
În adâncuri înfundată,
Un șirag de piatră rară
Pe moșie revărsată.*

„Înfundată” aici cu sensul de oprimată, înrobită, sechestrată ori burdușită în unghere carcerale, iar sintagma deplină „în adâncuri înfundată” mai poate fi interpretată și din perspectiva valorilor de oprimări, surghiunuri care au fost (cazul Stere, de pildă!) sau care ar putea să urmeze, deci, subtextul sintagmei „În Siberii înfundată” se citește cu de la sine putere. Or, a înfunda ceva sau pe cineva, tocmai aceasta înseamnă, a interzice, a condamna la robie, uitare și dispariție totală!

În sens invers „șiragul de piatră rară pe moșie revărsată” este revenirea din exod, reîntoarcerea, revărsarea în albia cea mare a fluviului nestăvilil al Limbii Române, renașterea și deplina ei înflorire!

Imnul *Limba noastră*, cu cele 12 strofe ca 12 apostoli!, închinat cu pietate ființei întemeietoare a celei ce vorbește „graiul pâinii” și doinește eminescian cu „Nistrul lin ce-n valuri pierde/ ai Luceferilor sfeșnici” nu poate fi decât o odă fără seamăn pentru și numai pentru Limba Română!

Oda aceasta s-a născut dintr-un secol de protest tacit și suferință mocnindă, ea nu este un bocet umil, cum ar vedea-o unii, ea este o Replică imbatabilă, demnă și nobilă adresată Puterilor opresoare întru veșnica ținere și luare aminte!

Î

În studiul său *Primele victime românești ale bolșevismului. Basarabia sub ocupația Armatei Roșii în 1940-1941* [20], cercetătorul Leontin Negru distinge patru tipuri de asimilare după principiul „Moscova nu crede în lacrimi”. Acestea fiind: agresiunea militară, agresiunea ideologică, agresiunea etno-politică și

agresiunea etno-culturală (subl. n.). Formele agresiunii etno-culturale au vizat, mai ales, biserica purtătoare a credinței strămoșești, spiritul și cultura (limba) ca piloni esențiali ai conștiinței identitare.

Din primele zile ale invaziei, sovieticii au impus propriul regim politic rigid, de tip stalinist, contribuind din plin la distrugerea tradiției românești din stânga Prutului, principalul scop fiind transformarea etno-culturală și mentală a românilor basarabeni în cetățeni sovietici prin îndepărtarea de valorile culturale tradiționale.

Dacă începutul colectivizării agriculturii a determinat încetinirea până la dispariție a ritmului existenței materiale a satului patriarhal, distrugerea Bisericii a subminat profund caracterul fundamental conservator al țărănimii. Multe biserici au fost transformate în dormitoare pentru trupele sovietice, magazii ori săli de spectacole, sau pur și simplu închise, din cauza evacuării preoților în România. Unii slujitori ai bisericii au ales să-și ducă până la capăt misiunea și să propovăduiască mai departe cuvântul Evangheliei chiar în condițiile vitrege din noua provincie sovietică, în care începea să-și facă simțită prezența ateismul, ca doctrină de stat.

Spiritul și cultura românească au fost supuse unei puternice presiuni din partea ocupanților sovietici. A fost interzisă scrierea cu caractere latine, iar vorbitorii de limbă română s-au transformat, în mod artificial, în vorbitori de limbă „moldovenească”, totodată impunându-li-se alfabetul chirilic. Prin decizii speciale, în întreg teritoriul de la est de Prut a fost introdusă o cenzură dură în privința instituțiilor de cultură și învățământului. Cadrelor didactice românești le-a fost impusă reeducarea în spirit comunist, fiind interzise cu desăvârșire vorbirea limbii române în școli, utilizarea icoanelor sau participarea la serviciul divin [21].

Este un diagnostic exact ce nu are nevoie de comentarii în plus.

J

Jugul și jegul istoriei greu se înlătură și se spală. Asanarea vine doar atunci când lacrima și ruga se sprijină pe Cartea Adevărului...

După o amplă investigație a arhivelor sovietice, în fundamentalu-i studiu *Ferește-mă, Doamne, de prieteni...// Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România*, fidelul nostru prieten Larry L. Watts subliniază: „După ocuparea Basarabiei, în 1940, toate proprietățile au fost expropriate și a fost implementat un program de deznaționalizare și rusificare: începând cu interzicerea alfabetului latin, închiderea tuturor școlilor laice și confesionale românești, inclusiv transferarea Bisericii Ortodoxe de la Mitropolia

Română a Basarabiei – din care făcuse parte începând cu secolul al XIV-lea – la Patriarhia Rusă, anulând un element fundamental al organizării comunitare și al conștiinței naționale” [22].

Carierele lui Hrușciiov, Brejnev și Cernenko reflectă de asemenea preocuparea sovietică pentru România și Basarabia. Hrușciiov cel istoricește responsabil direct de dezbinarea Basarabiei a lucrat sub conducerea lui Cristian Rakovski între 1919 – 1920. În calitate de prim-secretar al Ucrainei a luat parte activă în 1940 la „eliberarea Basarabiei” pentru „a ne recâștiga teritoriile istorice, care ne-au fost violate de monarhia română după revoluția din octombrie”.

„Între 1950 – 1952 Brejnev a devenit prim-secretar al Moldovei responsabil de încorporarea și sovietizarea teritoriilor românești. Șeful propagandei sale din Moldova era Constantin Cernenko. Date fiind operațiunile antiromânești conduse de Lenin și de Stalin, 5 din cei 6 conducători sovietici de dinaintea lui Gorbaciov fuseseră direct implicați în anexarea teritoriilor românești și în deznaționalizarea populației românești” [23].

Concluzia, după demonstrațiile lui Larry L. Watts, este că de la Lenin-Stalin până la Voronin-Dodon (alias Putin), politica imperiului rus față de Basarabia a rămas neschimbată. Și nu numai față de Basarabia, precum arată evenimentele din Ucraina.

K

Kogălniceanu ne învață că misia noastră este de a stăruii, iar nu de a ne văicăra...

Însă vremurile sub care am vremuit ne-au pregătit, de cele mai dese ori, asemenea încercări, încât nici plânsul, nici stăruința păreau a nu ne mai fi de niciun folos. Deportările, foametea, colectivizarea forțată, deznaționalizarea, genocidul și raptul teritorial s-au ținut lanț de ființa acestui pământ. Iar ființa s-a ținut cu tot dinadinsul de viață și de limba în care a continuat să-și depene ursita.

...S-ar părea să nu fie nicio legătură între Kogălniceanu, Kolâma, Krasnoiarșk și Kant. Și, cu toate acestea, legătura există. Este una a confruntării spațiului spiritual cu cel carceral, prin care au fost nevoiți să treacă mulți cărturari basarabeni și nu numai. Exilatul Nicolae Costenco este unul dintre ei și unul dintre acei care, tocmai pentru apărarea limbii române, a avut de pățimit! Iată ce scrie din Dudinka, ținutul Krasnoiarșk, exilatul Costenco: „În 1941, în februarie, la o ședință în clădirea Comitetului Central al partidului, la care a asistat Hrușciiov (...), am ridicat problema limbii moldovenești, supunând unei critici dezastruoase limba adusă de către cei câțiva *deiateli* (activiști – n. n.) cu merite în literele pseudomoldave de peste Nistru” [24].

În altă scrisoare către tatăl său vitreg (avocatul refugiat în România, Theodor Păduraru, din Țăplești raionul Sângerei), Costenco scria: „Citesc *Letopisețele Țării Moldovei* (editate de Kogălniceanu – n. n.). Încă o dată profunde mulțumiri fratelui Tolea pentru această carte care face cât toată burduhoasa împărăție sovietică pentru mine!” [25].

Atât numele și traseul siberian al scriitorului Nicolae Costenco, cât și cele ale lui Constantin Stere, care-și salva spiritul exilat, studiindu-i pe Kant, Avenarius, Comté sau Schopenhauer [26] (a se vedea eseul lui Stere *Încercări filozofice* scris în închisorile siberiene!); dar și ale altor multiple personalități sunt evocate de consăngeanul nostru de la Rădoaia Vadim Ștefan Pirogan în amintirile sale *Cu gândul la tine, Basarabia mea* (1995), *Pe drumurile pribegiei* (1999) și *Timpuri și oameni* (2001). Pantelimon Halippa, Anton Crihan și fiul său Dumitru Crihan, Valeriu Gafencu, Sergiu Grossu, An. Ignatenoc, Eugeniu Coșeriu, Ecaterina Cucu-Chele, Constantin Țăbărnă, Mihai Dolgan, Alexandru Muruziuc sunt doar câteva nume din galeria celor evocați. I-am menționat aici, surprinzându-mă, în timpul lecturii, la gândul că aș putea vorbi despre destinele limbii române și drama neamului nostru doar prin aceste destine, majoritatea dintre ei fiindu-mi copământeni. Despre fiecare dintre ei, purtători de glorie sau anonimi, merită să se scrie romane întregi. Ecaterina Cucu-Chele, profesoara mea din clasele primare, poate fi considerată o altă Anița Nandriș a Basarabiei, povestindu-și calvarul în cartea sa de memorii [27].

Revenim la Vadim Pirogan, pentru zguduitorul mărturisire despre scrisoarea de mesteacăn a părintelui său ca formulă extremă de expresie a limbii noastre trecute și ea prin sârmele, băcăile și etapele Gulagului: „Într-o zi am primit o scrisoare stranie, scrisă pe o bucățică de coajă de mesteacăn, presată, ca o carte poștală... Cine putea să-mi scrie? Cu mâinile tremurânde de emoție, am luat scrisoarea și am început s-o descifrez. Doamne! Ce fericire! Scrisoare de la tatăl meu! Vasăzică e viu! Trăiește! [28]

În scurta scrisoare pe coajă de mesteacăn sârmanul meu părinte scria: „Dragul meu fiu, am aflat de la Iulia Ivanovna și de la Tolic, că ești viu și în curând vei fi eliberat... Te vei întoarce acasă, în Basarabia noastră scumpă și iubită, pe pământul nostru natal (...). Dacă nu ne vom întâlni, să știi – ultimele gânduri ale mele vor fi pentru voi, copiii mei (...)

Tatăl tău Ștefan,

Lagărul Ivdel, colonia „Pervaia plotina”

(...) Peste o lună, am primit o scrisorică de la fraatele meu, din rezervația Pudino, care mi-a comunicat [29]: „Dragă Vadic, tatăl nostru nu mai este. A murit de foame în lagărul sovietic Ivdel. Să nu-l uiți!”

Dacă s-ar fi păstrat, această scrisoare pe coajă de

mesteacăn ar fi devenit un tulburător monument al limbii române încarcerate!

L

Limba foametei este una dintre cele mai greu tractabile în toate graiurile pământului și ale tuturor neamurilor care au trecut prin acest calvar, impus de imperiul răului. Tabloul Holodomorului din Ucraina, pe care eu personal îl traduc prin **Foameomor**, descris de scriitorul disident, Vasili Grossman, în romanul *Panta rei*, este cutremurător și explică, în fond, actuala rezistență eroică a ucrainenilor în fața noii agresiuni răsăritene:

„A urmat execuția prin înfometare. (...), povestește un supraviețuitor:

Cum a fost? După deschiaburire terenurile arabile au scăzut simțitor și recolta s-a micșorat foarte mult. Dar se dădeau informări cum că, fără culaci, viața noastră a înflorit așa dintr-o dată. Sovietul sătesc mințea la raion, raionul – la regiune, regiunea – la Moscova. Și se dădeau rapoarte despre viața noastră fericită ca să se bucure Stalin, cum că toată țara o să se scalde în grânele colhozurilor. (...)

Cine a iscălit omorul acela în masă? Mă gândesc deseori – oare chiar Stalin? Cred că un asemenea ordin n-a mai fost dat de când este pe lumea asta Rusia. Nu numai țarul, dar nici tătarii, nici ocupanții nemți n-au iscălit vreodată un asemenea ordin. Iar ordinul a fost: să fie omorâți prin foamete țărani din Ucraina, de pe Don, din Cuban, omorâți cu copii mici cu tot. Indicația era să se rechiziționeze totul, până și fondul de însămânțare. Căutau grâne de parcă nu pâine căutau, ci bombe, mitraliere. Au răscolit pământul cu baionetele, toate beciurile le-au săpat, toate podelele le-au smuls, toate grădinile le-au scormonit. Unora le-au luat și grâul pe care îl aveau în casă – în câte o ulcea, în câte o covată. Unei femei i-au confiscat o pâine gata coaptă, au încărcat o căruță și au dus și pâinea la raion.

Carele scârțâiau zi și noapte, praful ridica nori deși deasupra pământului, silozuri nu existau, grânele se depozitau pe pământ și erau păzite de santinele. Spre iarnă, de la ploi, grâul s-a umezit, a început să se încingă – n-avea Puterea Sovietică nici pânză de cort destulă, ca să acopere pâinea luată de la mujici.

Și după ce au mai adus încă grâne de prin sate, s-a ridicat un praf, de parcă totul era în fum: și sat, și câmp, și luna în toiul nopții. Unul și-a ieșit din minți: ardem, striga, arde cerul, arde pământul. Nu, cerul nu ardea, viața noastră se mistuia în foc.

Și uite, atunci am înțeles eu că pentru Puterea Sovietică cel mai important e planul. Îndeplinește planul! Predă cotele! **În primul rând – statul! Iar oamenii – un zero fără băț înainte**” [30] (subl. n.).

Este o prefață sugestivă la tabloul groazei care a lovit și satele basarabene după război, înaintea colectivizării forțate.

Ca într-un spectacol funebru, regizorul **Ion Ungureanu** este obsedat de imaginea apocaliptică a foametei, amintindu-și cu durere: „...S-au concentrat alături, aceste trei zile de război și cele șase luni de foamete – ca doi frați gemeni, crescuți din aceeași rădăcină. În sinea mea, suprapun aceste imagini și am senzația clară că am văzut fața diavolului – un chip fără trăsături, o forță neagră, grea, năvălind peste tine, ce te înecă, te nimicește ca om, ca ființă... După foamete mă urmărea în permanență acest tablou: ceva întunecat se abate peste mine, și-mi dau seama, în vis, fără să-i spun pe nume, că ăsta-i diavolul. Și-mi amintesc că mama-mi spunea că trebuie să-mi fac semnul crucii, și atunci o să mă salvez...” [31].

Cineastul **Pavel Bălan** utilizează limbajul cinematografic, pictural, al imaginilor de infern: „O chestie îngrozitoare: vedeai cum se pornește și nu merge ca omul, ci în patru labe și păștea iarba. Un asemenea coșmar n-am văzut nici chiar în tablourile de groază ale lui Pieter Brueghel sau Bosch” [32].

În prefața sa la *Cartea foametei* [33], scriitorul **Ion Druță** distinge și o altă manifestare sugestivă a limbajului – *glasul interior*: „I se întâmplă (...) neamului să treacă prin multe, se chinuie și el cu mintea și sufletul pentru a se dumiri ce și cum. Cunoaște și neamul anumite clipe de luminare, îi șoptește și lui îngerul la ureche din când în când. Vin însă vremuri de mare cumpănă, când cugetul neamului și judecata lui, înfierbântate de durere, rămân umbrite, întunecate. Și atunci când neamul trece prin mari zguduiri, umplându-și țarina cu morminte, atunci forța întregii obști, cugetul neamului sunt dator să facă hronicul celor prin care s-a trecut. (...) Din păcate, tot mai des și mai des se întâmplă, ca și cugetul neamului să fie luat de evenimente și împrejurări din urmă, așa că nu se poate dumiri asupra lor, nu le poate da de capăt. Și atunci amuțește glasul interior. De șoptit la ureche nimeni nu îi mai șoptește. Astfel apar în istoria neamurilor nodurile cele mai mari ori, cum li se mai zice, spațiile albe. Atunci când se adună prea multe noduri și prea multe spații, se mâhnește sufletul, se posomorăște neamul la față. Începe decăderea, degradarea, degenerarea”.

Câteva precizări s-ar cere la amara constatare a maestrului Ion Druță. Că „nodurile” (și piedicile, adăugăm noi), produse de constrângerea Spațiului, „posomorăsc neamul la față”, tocmai ca rezultat al procesului de „degenerare” prin denaționalizare, urmărit de puterile ostile lui.

M

„**Moldovenismul**” afectă cel mai mult creația scriitorilor basarabeni, de aceea arma scrisului, limba literară, întotdeauna a fost o problemă majoră pentru ei...

Un eveniment important în istoria noastră modernă de luptă pentru adevărul limbii române îl constituie Congresul III al Scriitorilor din RSS Moldovenească (14-15 octombrie 1965), adică jumătate de secol în urmă, unde, pentru prima dată după război, s-a abordat problema revenirii la grafia latină. Congresul a fost etichetat de către putere drept „naționalist” (în special, pentru luările de cuvânt ale lui A. Busuioc, M. Cimpoi, directorul școlii din Râșcani L. Colibaba, P. Osmotescu ș. a.) [34] și blamat în „colectivele de oameni ai muncii” după cutumele partinice.

Vom ilustra acest eveniment prin reacția violentă a puterii, soldată cu demiteri, înăsprirea cenzurii, interdicții de publicare, închiderea librăriei de carte românească „Drujba”, exoduri, chiar tragedii umane (cazul Ion Vasilenco).

La 29 noiembrie, Ivan Bodiul, prim-secretar al CC al PC din Moldova, adresează CC al PCUS o scrisoare [35], în care semnalează „o serie de situații negative”, „naționaliste”, manifestate în rândul unei părți a intelectualității din RSS Moldovenească, îndeosebi al scriitorilor. Semnatarul pune în evidență abordarea de pe poziții naționaliste a problemelor referitoare la cultivarea „limbii și literaturii moldovenești”, conservarea monumentelor naționale de cultură, disputa pe marginea grafiei chirilice și latine, originea moldovenilor etc.: „(...) Declarația [36] cunoscută a lui Mao Tze-dun cu privire la Basarabia, editarea în România a unor cărți în care este denaturat trecutul istoric al Moldovei, intensificarea propagandei burgheze în jurul acestor chestiuni, creșterea afluxului de literatură străină, burgheză, în republică au generat unele tendințe în rândul unei anumite părți a intelectualității din RSS Moldovenească, despre care am informat deja verbal CC al PCUS... În modul cel mai pregnant acest lucru s-a manifestat în unele luări de cuvânt la Congresul Scriitorilor din Moldova, care a avut loc în zilele de 14-15 octombrie a. c. (1965 – n. n.)

Unii participanți la Congresul Scriitorilor, în principal tovarășii tineri Busuioc, Malarciuc, Druță, Osmotescu au abordat în principiu corect problemele necesității dezvoltării limbii moldovenești, îmbunătățirii manualelor, conservării monumentelor de cultură, iar alții au abordat în mod premeditat, pe un ton naționalist neajunsurile în această privință. Din rândul exemplurilor obișnuite, nesemnificative, ale unor asemenea neajunsuri au fost trase concluzii care ținteau departe, referitoare la ignorarea particularităților naționale, atitudinea lipsită de grijă față de dezvoltarea

și răspândirea literaturii moldovenești, păstrarea monumentelor (...).

Ignorând faptele și condițiile istorice privind formarea națiunii moldovenești și a limbii moldovenești, precum și opinia larg răspândită în lumea științifică, unii scriitori afirmă necesitatea înlocuirii grafiei rusești (slave) cu grafia latină. S-a subliniat, totodată, apartenența moldovenilor la națiunile de origine romană (sic!), iar în unele luări de cuvânt s-au strecurat stări de spirit proromânești. Scriitorul Druță a declarat că nu trebuie să se manifeste grabă în ridicarea unui zid chinezesc între Moldova și România.

Reține în mod deosebit atenția faptul că declarațiile referitoare la grafie, schimbarea denumirilor străzilor, reclamelor au fost primite cu aplauze de către o anumită parte a Congresului și, dimpotrivă, aceeași parte a manifestat o stare de intoleranță față de cuvântările în care oratorii demonstrau inconsistența propunerilor avansate cu privire la schimbarea grafiei lor” (...), raporta alarmat satrapul local către Centrul puterii, probabil, pentru a obține noi indicații întru cultivarea românofobiei.

În ansamblu, se mai raporta: „starea moral-politică din republică este normală. În rândul muncitorilor și a colhoznicilor nu există și nu au fost sesizate vreun fel de manifestări politice negative. Poporul moldovenesc este mai strâns unit ca niciodată în jurul partidului leninist iubit, se bucură etc. (...) Oamenii muncii din agricultură au depășit planul de livrări către stat a cerealelor, florii soarelui, laptelui, strugurilor și încheie îndeplinirea planurilor de livrări la alte produse (...)” [37].

Idilică imagine căreia doar prezența scriitorilor și a grafiei latine îi tulbura armonia! Impactul în timp a măsurilor draconice impuse de Putere a fost dezastruos! Ghilotinarea cărților *Din tată-n fiu* de Gheorghe Malarciuc, *Descântec în alb și negru* de Dumitru Matcovschi, *Săgeți* de Petru Cărare, *Temerea de obișnuință* de Mihail Ion Cibotaru, *De pe două margini de război* de Ion Vatanu, *Hora Unirii* de Gheorghe Cutasevici ș. a.

Surprinzător e că a mai existat și un demers în scris, semnat de către „Un grup de participanți la Congres, 15 oct. 1965”, înmănat Președintelui Prezidiului Congresului Andrei Lupan și lăsat (evident) fără răspuns. Un demers în care se cerea expres să se renunțe la „concepția greșită și dăunătoare (dezaprobată azi de oamenii de știință competenți din alte părți), precum că limba moldovenească și limba română ar fi două limbi diferite”, fiind „justificată ideea și cererea exprimată ieri la Congres de către un grup de vorbitori (P. Osmotescu ș.a.) despre necesitatea reabilitării alfabetului latin” [38].

Făcând totalurile aceluși congres istoric, care semnală, în fond, eșecul întregii perioade a „dezghețului

hrușciovist”, scriitorul Vladimir Beșleagă punctează cu tristețe, în cartea domniei sale: „Astăzi, la o distanță de aproape patru decenii de la cele recapitulate în aceste pagini, după o nouă magnifică explozie a conștiinței românești pe aceste străvechi meleaguri rupte cu forța de matca românismului, ne dăm seama cu tristețe că iarăși suntem nevoiți să ne confruntăm cu aceeași veche durere: de a ne dovedi identitatea de români în istorie și în actualitate, de a demonstra că vorbim și scriem o singură limbă dimpreună cu frații noștri din Țară și de pretutindeni în lume – limba română – că avem a lupta cu aceleași teorii de fabricație colonialistă țaristo-sovietică prin care forțele neocomuniste restauratoare ne împing din ce în ce mai mult în îmbrățișarea fatală a nesățiosului și sângerosului monstru imperial din răsărit” [39].

N

Nexurile timpului sunt aleatorii. Multe s-au ascuns în albi mlăștinoase. Numai constituirea Mișcării de Eliberare Naționale și convocarea Marii Adunări Naționale, la 27 august 1989, au făcut posibile anumite progrese în trezirea conștiinței naționale...

Pentru a schița mai perceptibil atmosfera istoriceii Sesiuni a XIII-a a Sovietului Suprem al RSSM, care a adoptat Legile cu privire la limba de stat, despre funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSSM și de revenire la grafia latină, vom spicui câteva idei/crâmpene din dezbaterile pe marginea rapoartelor de bază.

Iu. V. Blohin, liderul Interfrontului și unul dintre cei mai învederați promotori ai „internaționalismului” de tip colonialist sovietic, îi reproșa președintelui Snegur: „Dumneavoastră, ca președinte, sunteți chemat să apărați **interesele tuturor popoarelor care locuiesc în Moldova** sau numai a(le) (n. n.) unei părți din populația ei – interesele poporului moldovenesc? Probabil că răspunsul la această întrebare este simplu – **interesele tuturor popoarelor**”... [40].

Reținem de aici și prima încercare de federalizare a RSSM prin instituirea unei Camere a Naționalităților, adică a unui Parlament bicameral! „(...) pentru adoptarea unor hotărâri echilibrate, care să țină seama de interesele tuturor, sprijin cererea de a se crea în componența Sovietului Suprem al RSS Moldovenești **camera naționalităților** (subl. n.), în care toate naționalitățile republicii să fie reprezentate nu după principiul numeric, ci pe baza reprezentării egale” [41].

Poetul **Gr. P. Vieru**, deputat al poporului al Uniunii RSS, le reproșa interfrontiștilor următoarele: „De ce, mă rog, a învăța limba rusă este un lucru aureolat de spiritul leninist, iar a deprinde limba poporului, care v-a primit omenește în mijlocul său, este ceva pătruns de duhul stalinist?.. Eu doresc să vă spun că războiul al

doilea mondial l-am câștigat cu toții împreună: și rușii, și ucrainenii, și belorușii, și moldovenii, și uzbekii, și, de ce nu, americanii și englezii... și dacă nu l-am fi câștigat împreună, eu cred că tovarășii, care ne jignesc la fiecare pas, ar fi vorbit poate astăzi nemțește. Și ar fi cerșit și ei statalitatea limbii ruse și alfabetul chirilic” [42].

Deputatul **N. G. Cegurko** expunea, în fond, punctul de vedere al greviștilor tiraspoleni: „A decreta în RSS Moldovenească drept limbă de stat limba moldovenească și limba rusă. A asigura un bilingvism real și a le acorda Sovietelor locale de deputați ai poporului și consiliilor colectivelor de muncă dreptul de a alege ce limbă să folosească în viața economică și social-culturală. A înainta proiectul Legii cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină pentru o discuție cu participarea întregului popor și a adopta numai în urma unui referendum genera” [43].

Profesorul **Nicolae Mățaș**, membru al grupurilor de lucru pentru elaborarea proiectelor de legi cu privire la limbă, a avut una dintre cele mai tranșante și mai argumentate intervenții: „(...) Ca acasă trebuie să se simtă cel care este cu adevărat acasă, iar cel care și-a făcut casă cu mine, pe pământul meu strămoșesc, se va simți ca acasă, fiți de acord, numai dacă se va acomoda la legile casei, dacă le va respecta. Aici, dacă se va integra în viața spirituală (deci, și în cea lingvistică) a noii sale case” [44]. „Este (...) după ferma mea convingere și de-a dreptul amoral să deții un post, fără a cunoaște limba unei întregi națiuni, a unui întreg grup etnic, ce-și păstrează limba ca lumina ochilor, impunându-i-o pe a ta. Mai mult decât atât: este o încălcare a dreptului constituțional nu al unui singur cetățean, ci al unei întregi comunități etnice, al unui întreg popor. Gândiți-vă la situația existentă astăzi în republica noastră și spuneți sincer, dacă nu cumva ați atestat tocmai atari cazuri de încălcare a dreptului constituțional al unui întreg popor, al unei întregi populații, al unui întreg grup etnic compact? Proiectele de legi și-au pus scopul să lichideze atari fărâdelegi o dată și pentru totdeauna” [45].

Sesiunea se desfășura în condiții de maximă agitație și interes general, cu greve în stânga Nistrului, cu ciocniri violente cu miliția sovietică în fața Teatrului de Operă și Balet, cu întreruperi, reluări, transmisiuni în direct și un fluviu permanent de zeci și sute de telegrame de protest și susținere.

Impresia generală e că de atunci, din 1989, Tiraspolul așa și nu a ieșit din greva împotriva limbii noastre! Se știe că îndată după încheierea lucrărilor Sesiunii, la Tiraspol s-au declanșat, cu sprijinul Moscovei, sfidătoarele greve împotriva limbii române ale așa-ziselor „colective de muncitori” înarmate până-n dinți.

În acele zile fierbinți, împreună cu deputatul poporului din URSS, Constantin Oboroc, ne-am depla-

sat la Moscova pentru a-i solicita președintelui Sovietului Suprem al URSS, Anatolii Lukianov, să-și tempereze conaționalii. Acolo, la Moscova, bineînțeles că nu ne-am ales cu nimic, însă, pe un exemplar „împrumutat” de către C. Oboroc din cancelaria „putcistului” Lukianov sta pusă clar rezoluția pentru demersul „Interfrontului”: „Oplata OSTC”! Adică, a se plăti toți greviștii!!!

Și iată că iluziile Sesiunii a III-ea s-au spulberat demult, alegându-ne doar cu amintirea...

„Uneori, remarca undeva Ion Ungureanu, o victorie poate deveni mai periculoasă decât o înfrângere. Nefiind la înălțimea momentului, putem compromite o victorie, pe când o înfrângere te mobilizează, te învață ce să faci ca să câștigi întreg războiul, nu doar o luptă.”

Cu atât mai mult, zicem noi, că nu a fost o victorie completă, a fost una conjuncturală și ezitantă, lăsând loc interpretărilor și compromisurilor care, în timp, au redus la minimum ceea ce s-a crezut a fi un maximum de câștig. Astfel, resuscitarea moldovenismului ca doctrină oficială la Congresul „Casa noastră – Republica Moldova” din 1994 va rămâne o pată rușinoasă pe conștiința fostului Președinte al noii statalități independente de atunci.

O

Oda limbii nu are sfârșit. Iar oficierea ei permanentă se face prin vorbire corectă și verb poetic inspirat...

Trei poeți descendenți din vatra bălțeano-sângereană – Sergiu Grossu de la Cubolta, fondatorul celebrei *Catacombes* (1971–1992), revista de inspirație religioasă a exilaților români din Franța; Adrian Păunescu din Copăceni, animatorul Cenaclului *Flacăra*, și Leonida Lari de la Bursuceni, fondatoarea *Glasurei Națiunii* – în diverse condiții și timpuri, au sporit prin creația lor valențele limbii și ale poeziei românești...

P

Pentru poezia și publicistica lui Adrian Păunescu, probabil, ar fi mai potrivite spațiile amfiteatrelor și stadioanelor. Aici este suficientă vibranta destăinuire a lui Adrian Păunescu la revenirea acasă după circa 50 de ani de despărțire: „Iubită mamă, după vocea ta / e pașnic neamul tău care învie, / dar somnului altul, nu e cum tăcea, / fierb strugurii în vițele de vie. / Dar eu nu pentru multe am venit / ci să-mi reiau pruncea rețezată / și dacă orice drum e încălzit / renunț la tot, să mă mai naști o dată.” (*Întoarcere la mama*, 01.09.1990) [46].

R

Românismul a fost profesiunea de credință a celei ce l-a profesat fără de odihnă în piețe, la masa de scris sau la microfoanele tribunelor parlamentare. Rămâne

de precizat că L. Lari nu a avut niciodată complexe în fața puterii, fie că îi avea în față pe Iliescu, Gorbaciov sau Papa de la Roma. Vibrantul poem al Leonidei Lari *La Putna* a devenit deja antologic: „... după ce neamul a fost răzlețit, / Și limba o alta se face, Ei bine, dar verbul nu-i chip de robit, / Că-atunci împotriva lui Domnu-ai pornit, / Că-n verb însuși spiritul zace” [47].

S (ș)

Sergiu Grossu, un alt vlăstar al *Crenguței*, revista Liceului bălțean, din perioada interbelică, „Ion Creangă”, a lăstărit cu îndârjire prin închisorile comuniste, scriindu-și în gând poemele sale, transmise, ca și poemele lui Radu Gyr sau Valeriu Gafencu, din gură-n gură, către confrății săi încarcerati: „...Omul-Lumină,/Cu zale și scut, / n-a făcut //niciodată/temenele/ paralelor (...) A asanat eleșteie,/ A dat viață pământului,/ A împodobit sanctuarul cuvântului,/ s-a lansat în invenții celebre,/ a înfrânt barbarii și tenebre...” [48].

T (ț)

Timpul sintezelor revelatoare pentru tema desfășurată este unul în devenire, împlinit prin purtătorii limbii și veghetorii ei exemplari. Vor întregi imaginea de ansamblu a situației limbii române în Republica Moldova și raporturile ei cu puterea cărțile semnate de Silviu Berejan *Itinerar sociolingvistic* (2007); Nicolae Corlăteanu *Testament* (2010); Anatol Ciobanu *Reflecții lingvistice* (2009); Nicolae Mătcaș *Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul* (1999); Ion Ciocanu *Zborul frânt al limbii române* (1999); Gheorghe Negru *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească* (2000); Gheorghe E. Cojocaru *Cominternul și originile „moldovenismului”* (2009); Eugenia Bojoga *Limba română – „între paranteze?”* (2013); Alexandru Bantșoș *Retrospectivă necesară* (2007); Vlad Pohilă *Și totuși, limba română* (2008); Lidia Colesnic-Codreanca *Limba română în Basarabia* (2003); Vasile Bahnaru *Elemente de semaseologie românească* (2009); Andrei Crijanovschi *Dicționar de dificultăți ale limbii române* (2000) și Valentin Guțu *Dicționar de greșeli ale limbii* (2014), – ne mai vorbind de monumentalul corpus în 10 volume *Basarabia necunoscută* de Iurie Colesnic, precum și publicațiile Revista *Limba Română* și ziarul *Literatura și Arta*, alte publicații – toate reflectând o preocupare constantă și doctă pentru destinul limbii române, îndemnând în continuare cititorii la paza și iubirea ei.

U

Un spirit gândind universalile semiotice ale comunicării este cel ce merită toată atenția și considerația noastră...

Distinsul academician-nonagenar Solomon Mar-

cus, căruia, și pe această cale, îi aducem omagiul nostru aniversar, ne îndeamnă în sclipitoarele dumisale interpretări ale limbajului, la efortul spiritual de a percepe lumea holistic, prin instruire asiduă și cultivarea capacității transdisciplinare, globale, a reflexivității omului modern, confundat tot mai dur cu permanențele provocări ale progresului informațional. Percepția holistică – „Este percepția directă, integrală asupra lumii, fără să treci dintr-o prealabilă analiză, așa cum faci în matematică, în fizică sau în lingvistica teoretică. Aici intră arta, poezia, muzica, artele vizuale” [49].

Autorul noii discipline științifice „Lingvistica matematică”, matematician, poet și hermeneut al științelor, este și un mare prieten al Limbii Române din Basarabia, luând adeseori atitudine și susținându-ne constant. Efortul lui Solomon Marcus de abordare integrator-holistică a limbajelor a reușit „performanța demonstrării originii comune a matematicii și poeziei, părinții lor fiind vechile mituri, de la care au preluat esențialul: funcția de simbolizare, nevoia unui univers de ficțiune, capacitatea holografică a localului de a da seama despre globalitate, transgresarea logicii tradiționale, nevoia de paradox și de metaforă etc.” [50].

Prin ideile sale originale și provocatoare pentru orice spirit creator, matematicianul-poet demonstrează forța invincibilă a intelectului, în fața căruia orice putere cedează tacit, dacă nu urmează, bineînțeles, metodele obscurantiste ale iezuitismului medieval...

Alături de alți mari prieteni ai limbii, istoriei și culturii române din Basarabia – Klaus Heitman, Adolf Armbruster, Denis Deletant, Alain Ruzé, Jean Nouzille, Tony Judt sau Klaus Bochman – Solomon Marcus este parte integrantă a elitei contemporane europene, de la care avem încă multe de învățat pentru a avea dreptul de a ne numi și noi europeni, aici, pe terenul cunoașterii, **românismul și europenismul** fiind sinonime absolute!

V

Voroniania sau voroava cu perle, care urmează, este un răspuns direct la provocarea academicianului Mihai Cimpoi lansată în finalul discursului Dumisale academic: *Limba română, casa ființei noastre* de la 31 august 2011. Domnia sa a propus atunci „elaborarea unei **cărți a rușinii** limbii „moldovenești” în care ar intra, între altele: enormități din parlament (știm că Ion Hadârcă are o listă întregă)...”

Într-adevăr, lista, din păcate pentru limbă, este una destul de mare, din care am selectat aici doar câteva mai în temă și mai tipice, descoperind cu stupoare că „perlele” generalului Voronin tind a le depăși pe cele ale celebrului Mitică, precum urmează:

1. „Daț sî vidém cu și vacuum (sic!) sî umplém așel sosud cari esti mintea oricărui elev?” (V. Voronin, în

ședința Colegiului Ministerului Educației și Tineretului din 25 ianuarie 2004);

2. „Limba poate să și asamini moto-moto, dar noi o numim moldovinească” (V. Voronin, interviu pentru *Timpul*, 13 noiembrie 2007);

3. „Și noi trebu și facim acest lucru ori az, or mâni, or pisti un an, doi, or pisti câți. Di și noi și inventăm bicicleta, dacă ea esti deja demult aprobat și trecuți prin parlamentul României?!” (*idem*);

4. „Prinșipalul e și și om, cetățan dostoinic al Republicii Moldova, patriot, nu și umbli limba-ncolo, limba-ncoași” (V. Voronin, *Adevărul* din 12 decembrie 2013);

5. „Doamnele din Partidul Comuniștilor fac față în care fotoliu nu s-ar așeza.” (M. Postoico, ședința Parlamentului din 28 octombrie 2001);

6. Dumitru Diacov: „Procedura de alegeri n-a avut loc, pentru că deputații n-au intrat în urnă.” (08.12.2011).

7. I. Dodon: „Ne aflam cu toții pe buza prăpastiei și atunci noi (cei trei) am făcut primul pas!” (18.11.2011);

8. Din puțul de gândire agrariană au mai fost „pe moșie revărsate” multe perle, dar clasice și inconfundabile, adevărate „descoperiri științifice”, rămân a fi cele ale ex-președintelui agrarian, Dumitru Moțpan: „Noi vă promitem că politica Guvernului și va schimba cu 380 de gradi” sau „triumphiu Snegur-Sangheli-Lucinschi-Moțpan va pute scoati țara din impas” ș.a.

9. Bineînțeles că nu putem trece peste această poetică definiție a noțiunii de patrie: „Când fuget cu călcăili până la ceafă di buhaiu satulu, cu veriga șeia-n bot cari umbla, da amuia tăț înșepeț a râdi ca cum asta... d-a-a-a, iaca di la asta sâ-nșepi patria și asta ni trebuești s-o avem. D-a-a-a, s-avem tăț potențialu șela științific care-l ari tăti țării civilizati amu. Și dacă aișia ne-om râdi cu gura pîn la urechi și totodată ni-om gândi di undi o și mâncăm lapti și carni, apu n-o să-l aveți, a și mâncaț lapti di buhai...” (11 noiembrie 1994);

10. Pe drept cuvânt: „când eu o și vorbesc cu cuvântarea me a și vă spun restul”, pronunța deputatul comunist D. Todoroglu la ședința legislativului din 11.09.2010...

(W X Y)

Într-o memorabilă ședință a Parlamentului agrarian, precum cerea cutuma, deputatul Ics, quaestorul sălii anunța speakerul: „Dle președinte, ședința este debilerativă, putem începe!” Inițial crezusem că-i un lapsus. Acum, deși există decizia Curții Constituționale, câtă vreme articolul 13 rămâne neschimbat în Constituție, mai îmi vine a-i da dreptate providențialului quaestor, că, menținut sub dogma limbii moldovenești, Parlamentul, din păcate, rămâne a fi unul de-bile-ra-tiv!

Z

Ziua de mâine-i a limbii române/ doină doinind de pe culmi mușatine...

Odiseea dramatică a luptei prozodic inegale dintre puterea Cuvântului și cuvântul Puterii avem certa convingere că, totuși, va avea un sfârșit fericit, iar acest final nu poate fi decât întoarcerea la Itaca!

Pentru această mult râvnită ancorare „de acasă – acasă” ni-i dat să vâslim zi și noapte în asiduitate sportivă împotriva tuturor stihilor și valurilor sorții.

Pentru că „pentru Ea la Putna clopot bate”!

Și pentru că nu obosea mereu să exclame marele Grigore Vieru: „Cât de frumoasă ești, o, sfântă trinitate – Mamă, Dragoste, Limbă Română!”

Însă frumusețea este inofensivă. Ea nu are alte arme decât cele poetice grăitoare, vorba poetului.

De aceea Limba Română, astăzi, în spațiul dat, după Podurile spirituale de Flori și de Carte, de acorduri și declarații de intenție, are nevoie vitală de alte conexiuni:

- De un gazoduct funcțional Iași-Ungheni-Chișinău;
- De linii transputrene de tensiune energetică înaltă și eficientă;
- De poduri de fier și de linii de cale ferată cu ecartament european;
- De regim preferențial pentru investiții din Țară cu garanții bancare sigure;
- De susținerea revistelor și publicațiilor de Limbă Română;
- De o conexiune ireversibilă, constituțional garantată, la spațiul european;
- De o nouă legislație lingvistică;
- De crearea unui Departament, în cadrul Academiei, pentru protejarea Limbii Române, cu largi și imuabile prerogative decizionale.

Este schița unui program complex și de lungă durată, care necesită timp, resurse și consecvență politică asumată din ambele părți.

O altă cale, mai urgentă, subiectiv și sincer vorbind, după aproape 30 de ani de luptă cu morile de vânt, pentru salvagardarea ființei noastre naționale în fața pericolelor estice tot mai accentuate și a politicianismului intern, astăzi eu nu o văd decât în realizarea idealului național al UNIRII!

Aceasta este Oda noastră închinată Limbii Române!

Aceasta este metafora ingenuncheată pentru EA:

Floare Latină, Limba Română,

Pururea fie-ne sfântă lumină!

*Prelegere publică ținută cu prilejul
Sărbătorii Naționale a Limbii Române.
Academia de Științe a Moldovei,
31 august 2015.*

BIBLIOGRAFIE

1. G. Pico della Mirandola. Raționamente sau 900 de teze despre demnitatea omului. București: Editura Științifică, 1991, p. 158.
2. Mușu Gh. Lumini din depărtări. București: Ed. Științifică și enciclopedică, 1981, p. 251.
3. Citat după N. Cartoian. Istoria literaturii române vechi. București: Ed. Fundației Culturale Române, 1996, p. 162.
4. Citat după Torouțiu I. E. Studii și documente literare. Vol. IV, 1933, p. 83-84. (Mulțumiri acad. M. Cimpoi pentru precizarea sursei!)
5. Eminescu M. Opere politice. Vol. II, Iași: Ed. Timpul, 2000, p. 615.
6. Dosoftei. Psaltirea pre versuri tocmită (Psalmul 103), Iași: Ed. Princeps, 2002, p. 251-252.
7. Eminescu M. Opere. Vol. IX, Ed. Perpessicius, 1980, p. 252.
8. *Idem*.
9. *Idem*, p. 253.
10. Stere C. Opere. În preajma revoluției. Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și artă, București, 2010, p. 1034.
11. Stere C. Publicistică. Vol. II, Iași: Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012, p. 128.
12. Coșeriu E. Limba română – limbă romanică. EAR, 2005, p. 122.
13. Heitmann K. Limbă și politică în Republica Moldova. Iași: Ed. Polirom, 2014, p. 15-16.
14. Dembo V. Basarabia în luptă împotriva apucătorilor. Editura di Stat a Moldovii, Balta, 1929.
15. *Idem*, p. 8.
16. *Idem*, p. 25-26.
17. *Idem*, p. 52.
18. Colesnic Yu. Basarabia necunoscută. Vol. I, Ed. Universitas, 1993, p. 256.
19. Mateevici A. Opere. Vol.1, Ed. Știința, 1993, p. 463.
20. Negru L. Primele victime românești ale bolșevismului. Basarabia sub ocupația Armatei Roșii în 1940-1941. În: Forme de represiune în regimurile comuniste, Volum coordonat de Cosmin Budeancă și Florentin Olteanu. Iași: Editura Polirom, 2008, p. 306-389.
21. *Idem*.
22. Larry L. Watts. Ferește-mă, Doamne, de prieteni... În: Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România. București: Editura RAO, 2011, p. 127.
23. *Idem*, p. 179.
24. Costenco N. Din bezna temniței (scrisori din Gulag). Ed. Arc, 2004, p. 18.
25. *Idem*, p. 35.
26. A se vedea eseuul lui Constantin Stere „Încercări filozofice” scris în închisorile siberiene!
27. Cucu-Chele E. Povestea vieții mele. Ed. Institutul Cultural Român, 2013.
28. Pirogan V. Ș. Cu gândul la tine, Basarabia mea. Chișinău: Editura Enciclopedică Gheorghe Asachi, 1995, p. 216.
29. *Idem*, p. 217.
30. Grossman V. Panta rei. București: Editura Humanitas, 1999, p.113, 120-121.
31. Ion Ungureanu. În: Turea L. Cartea foametei. București: Editura Curtea veche, 2008, p. 246.
32. Pavel Bălan. În: Turea L. Cartea foametei. București: Editura Curtea veche, 2008, p. 76.
33. Ion Druță. În: Turea L. Cartea foametei. București: Editura Curtea veche, 2008, p. 9.
34. Cimpoi M. O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia. Ed. Arc, 1997, p. 320.
35. Originalul scrisorii adresate CC al PCUS de către Ivan Bodiul, prim-secretar al CC al PC din RSSM, se păstrează la Arhiva Rusă de Stat pentru Istorie Contemporană (RGANI – Rossiiskii Gosudarstvennii Arhiv Noveișei Istorii).
36. Buga V. Istoria se repetă: Probleme cu limba și literatura română la Chișinău, 1965. Arhivele totalitarismului, nr.1-2, 2009. Academia Română, Institutul Național pentru studiul totalitarismului, p.194.
37. RGANI, Fondul 5, op. 36, dos. nr. 148, rola 5853, f. 189-195.
38. A se vedea Buga I. Basarabia română la cumpănă de milenii. Ed. Litera, 2011, p. 18-19.
39. Beșleagă V. Conștiința națională sub regimul comunist totalitar (RSSM: 1956-1963), Ed. Cartier istoric, 2008, p. 98.
40. Moldova Socialistă din 13 septembrie 1989, p. 2.
41. *Idem*.
42. Moldova Socialistă din 14 septembrie 1989, p. 2.
43. Moldova Socialistă din 13 septembrie 1989, p. 2.
44. *Idem*, p. 3.
45. *Idem*, p. 3.
46. Păunescu A. Întoarcere la mama. În: Literatura și Arta, nr.28 (3384) din 15 iulie 2010, p. 5.
47. Lari L. La Putna. În cartea „Se duce viața vieții...”. Băcău: Editura Vicovia, 2013, p. 37.
48. Grossu S. Bani. București: Editura Eminescu, 2000, p. 46-47.
49. Marcus S. Răni deschise. Vol.I, București: Editura Spandogino, 2012, p.1120.
50. Alexandru Bantog în dialog cu Solomon Marcus. Poezia și matematica sunt surori, se află în aceeași paradigmă culturală. În: Revista Limba Română, nr. 7-8, 2013, p. 37.